

Kerk & Israël Onderweg

De redactie presenteert dit keer een katern over culturele uitingen met visies op Jodendom en kerk. Het bevat recensies van een voorstelling, een film en een aantal boeken die warm worden aanbevolen.

KATERN
Cultuur

Theater-/filmrecensie

Een sterk verhaal over angst, hoop en verzet

Het lijkt saai, een stomme film over een 'Golem', een mensfiguur uit een Joodse legende, gemaakt van klei en tot leven gewekt door een rabbijn. Maar het was een spannende voorstelling.

De première van de theater- en filmvoorstelling 'De Golem' op dinsdag 13 oktober 2015 in het Louis Hartlooper Complex te Utrecht overtrof de verwachtingen. Het trio Wilde Eend maakte deze multimediale voorstelling als een ode aan Louis Hartlooper, beroemd filmexplicateur in Utrecht in de negentiende eeuw. Muzikant/bandleider, verhalenverteller en schrijver Gottfrid van Eck, oprichter van trio Wilde Eend, kruipt in Hartloopers rol door ook zelf luidkeels en dramatisch commentaar bij de stomme



Gottfrid van Eck geeft commentaar bij de stomme film 'De Golem'.

film 'De Golem' te geven. Het script dat hij hiervoor herschreef, ontleende hij aan de filmklassieker 'Der Golem, wie er in die Welt kam' (1920) van de Duitse cineast en hoofdrolspeler Paul Wegener. Van Eck doorweefde dit met 'monsters' uit onze tijd.

TIJDLOOS

'De Golem' is een oerverhaal over angst, hoop en verzet. Het laat zien hoe monsterlijke vijandsbeelden ontstaan, maar stelt ook de vraag hoe we 'monsters' in onszelf ontdekken en te lijf kunnen gaan. En hoe we hoop kunnen koesteren in barre tijden. Kortom: een sterk verhaal met een tijdloze betekenis.

ENORME KRACHT

'De Golem' draait om een reus van klei die door rabbijn Jehuda Leib tot leven wordt gewekt met een formule uit de Kabbala. Volgens deze Joods-mystieke traditie is taal de schepper van vitaliteit en levenskracht. Een Golem zou de mensheid kunnen verlossen, maar ook veel kwaad kunnen doen. De taak van de Golem in het Joodse getto van Praag van de zestiende eeuw is om zijn bewoners te beschermen tegen de pogroms onder leiding van keizer Rudolf II. Als de Golem het leven redt van deze keizer, zijn de Joden vrij van vervolging. Maar de enorme kracht van de Golem heeft ook nadelige gevolgen voor het Joodse getto. »

ROBOT

Het woord *golem* is waarschijnlijk afgeleid van het Hebreeuwse woord 'gelem' (גלם), dat ruw materiaal of grondstof betekent. Het woord komt voor in Psalm 139:16; de Statenvertaling vertaalt het met 'ongevormde klomp'.

De verhalen over de Golem stammen uit de vroegste Joodse legenden. De overblijfselen van de Praagse Golem zouden bewaard zijn gebleven in een kist, weggestopt in een heilig deel van de Oud-Nieuw Synagoge, klaar om weer tot leven gewekt te worden, als de bevolking van Praag in moeilijkheden komt.

EEN BELEVENIS

De voorstelling 'De Golem' is een bijzondere combinatie van zwijgende film, live muziek en verteltheater. En eerlijk is eerlijk, ze boeit. Juist door het heen en weer kijken – van filmdoek naar verteller naar muzikanten en weer terug – krijgt het geheel vaart.

Soms weet je haast niet waar je moet kijken te midden van de Anton Pieck-achtige dorpjes en kabouterachtige huisjes, de mensen met Jodensterren en de karakteristieke trechtervormige mutsen en de golem en de rabbi zelf. Balkan- en klezmermuziek, eigen composities en improvisaties maar ook klassiek werk van Ernest Bloch en jazzmuziek van John Zorn maken het spannend. Datzelfde geldt voor dezelfde antisemitische vooroordelen en wandaden als altijd. Ondanks het trage en oude van de stomme film is de voorstelling een belevenis. De thematiek van 'De Golem' vind ik spannend.

BEATRICE L. JONGKIND

'De Golem', een muzikale vertelvoorstelling met zwijgende filmbeelden. Meer informatie: www.wilde-eendproducties.nl, telefoon 06 28316474. Een korte en lange trailer van de film is te vinden op YouTube > Golem Trio Wilde Eend

Filmbespreking

'Ik ben wie ik wil en wat ik wil'

'Ik ben wie ik wil en wat ik wil', zegt een van de hoofdpersonen in de film 'Le Fils de l'Autre' van Lorraine Lévy (2012). En daarin ligt de hele spanning van dit filmverhaal zelf besloten. Want kán dat: zijn wie je wilt zijn, in die tegen elkaar schurende samenlevingen van Israëli's en Palestijnen, Joden en Arabieren op dat minimale stukje land in het Midden-Oosten?

Hoe ingewikkeld dat is, vertelt deze prachtige film. Het is het haast ongelooflijke en toch volstrekt geloofwaardige verhaal van twee adolescenten van 18. De één Israëli, Joseph Silberg. De ander Palestijn, Yacine Al-Bezaar, wonend op de Westbank.

Wanneer Joseph wordt opgeroepen voor de militaire dienstplicht blijkt bij de medische keuring dat hij genetisch geen kind van zijn ouders kan zijn. Nader onderzoek brengt aan het licht, dat in 1991 tijdens de Golfoorlog een Palestijnse vrouw – hoogzwanger – die op bezoek was bij familie in Israël, niet meer terug kon naar de westelijke Jordaanoever. Haar zontje werd geboren in het ziekenhuis van Haifa, maar in alle verwarring rond de oorlogsdreiging verwisseld met een andere pasgeboren Joodse baby. Achttien jaar later wordt dat ontdekt. Twee jonge mannen blijken de zoon van 'de ander'.

Meer hoeft ik u niet te vertellen. Alle vragen rond identiteit, loyaliteit, de (on)zin van het Israëlisch-Palestijns conflict, komen in deze sterke film aan de orde. Maar dan op dat eerste,

emotionele niveau van de meest intieme relaties: ouders en kinderen. Je zult maar de ouders van de zoon van je vijand zijn.

In 'The making of' bij de film verklaart regisseur Lévy, dat ze zich heeft laten inspireren door de Israëlische schrijver Amos Oz. En dat is te merken. De ratio van het vastgelopen politieke conflict wordt gaandeweg in zekere zin geridiculiseerd en daarmee ten diepste gehumaniseerd. Inderdaad door het besef: ik had voor hetzelfde geld het kind van de vijand kunnen zijn. En dat laatste besef zorgt er voor dat deze film hoopvol eindigt. Een aanrader.

FRED MEIJNHARDT

'Le Fils de l'Autre', De zoon van de ander (2012). Verkrijgbaar bij bol.com voor € 7,99 excl. verzendkosten. Met Nederlandse ondertiteling.



Boekbesprekingen

Altijd hetzelfde lied

'Altijd hetzelfde lied' is een bijzonder mooi uitgegeven boek. Stevige rug. Valt open zonder terug te buigen. Ligt lekker in de hand. Zijn prijs waard!



Het zou een dagboek kunnen zijn, maar het is een boek met 150 psalmen, bewerkt en toegelicht door Gerard Swüste, theoloog en KRO-programmamaker. Hoe hij het voor elkaar krijgt weet ik niet, maar 'zijn' psalmen hebben me gegrepen en ontroerd. Nooit eerder las ik psalmen alsof ze me op het lijf geschreven waren. Dit keer las ik er niet één of twee, maar tientallen achter elkaar. Mijn ogen volgden de woorden en zinswendingen, even later hoorde ik mijn lippen ze prevelen, en ten slotte verraste ik mezelf door ze hardop te bidden.

Wat is het geheim van deze psalmbewerkingen? Antwoord: lees de gloedvolle inleiding op het boek (op internet te vinden bij uitgeverij Skandalon) en u begrijpt het!

Maar er is meer. Je merkt dat hier een fijnproever aan het woord is. Geen kamergeleerde, maar een levensgenieter die weet van dood en leven. Eén die het lef heeft om op de juiste momenten 'de allerhoogste' te vertalen met 'de bovenste beste', – en óók om dat op de juiste momenten niet te doen! De godsnaam wordt weergegeven door 'LEVENDE', Heer wordt 'machtige', en in de tweede persoon enkelvoud wordt God aangesproken met 'jij' en niet met 'u' of 'gij'.

Aanvankelijk had ik het gevoel dat deze psalmen alleen te gebruiken waren in de binnenkamer, maar tijdens de kerstnacht waagde ik Psalm 2 vanaf de kansel te scanderen. Dat was niet mis te verstaan!

De schrijver heeft niet de pretentie een vertaling van de Hebreeuwse psalmen te bieden. Hij noemt het met opzet een bewerking. Maar leg zijn bewerking naast een willekeurige vertaling en je ziet hoe hij het verschil maakt! Swüste besloot om 'zelf woorden te zoeken voor deze liederen', en hij voegt eraan toe: 'Met een oogje op de Hebreeuwse tekst, maar vooral met steun van de vertaling van Martin Buber en Franz Rosenzweig.' Toen ik Swüste naast Buber-Rosenzweig legde, miste ik de witregels, en merkte ik opeens met hoeveel méér aandacht ik de psalmbewerkingen van Swüste gelezen had. Eigenlijk moet je ze oefenen, instuderen als onbekende partituren, net als de '150 psalmen vrij' van Huub Oosterhuis. O ja, bij elke psalm zit een korte toelichting die je op weg helpt. Wat wil je als biddend mens nog meer?

REINIER GOSKER

Gerard Swüste. 'Altijd hetzelfde lied. 150 psalmen bewerkt en toegelicht'. Skandalon, Vught 2015. 447 blz. ISBN 978 94 92183 10 1. Prijs € 39,50.

700 jaar Joods Nederland

Hoe het met de Joden in Nederland is gegaan vanaf 1295, vastgelegd in 100 'vensters' op ruim 200 bladzijden – een diepgravende historische studie kan dat niet zijn. Maar het biedt de lezer wel via die 100 'vensters' een eerste referentiekader over het Joodse wel en wee in Nederland. Niet meer en niet minder. Welnu, daarin zijn de schrijvers zeer wel geslaagd.

Elk 'venster' heeft een jaartal en één bladzijde tekst naast een iconische afbeelding. In elk geval vanaf het jaar 1295 is er aanwijsbaar sprake van een Joodse aanwezigheid in de Lage Landen. Het betrof vooral Joden die uit Engeland en Frankrijk verdreven waren. De nog steeds bestaande 'Jodenstraat' in Maastricht stamt uit die tijd.

Een van de hoogtepunten is het 51^e venster bij het jaar 1796. Voor het eerst in de geschiedenis van de Nederlanden wordt het algemeen burgerrecht ook toegekend aan de hier wonende Joden. 'Geen Jood zal worden uitgesloten van eenige rechten of voordeelen, die aan het Bataafsche Burgerrecht verknocht zyn'.

Het boekje eindigt bij 2012, het jaar waarin het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam werd geopend door – toen nog kroonprins – Willem-Alexander.

Eén minpunt moet genoemd: de verklarende lijst van Hebreeuwse woorden schiet tekort. Wat 'sjabbat' betekent, wordt keurig uitgelegd – maar dat weet iedereen wel. Maar wat bijvoorbeeld *Ets Haim* (boom des levens) betekent, is denk ik niet voor iedere lezer direct duidelijk. Bij een eventuele tweede druk kan dat beter.

FRED MEIJNHARDT

Tirtsah Levie Bernfeld en Bart Wallet, 'Canon van 700 jaar Joods Nederland'. Een uitgave van Joods Maatschappelijk Werk en het Joods Educatief Centrum Crescas, Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, Rijswijk z.j. 216 blz. ISBN 9789491168697. Prijs: € 14,95. Zie ook <http://joodsecanon.nl/>



Een wake-up van Ouaknin



'Hij toonde mij een bloem en zei: "Je bent een vogel!" "Maar ik heb geen vleugels", zei ik verbaasd. "De woorden zijn je vleugels: spreek en stijgt op!"' Met deze aanmoediging neemt Meester Jardin du Luxembourg afscheid van zijn leerling Marc-Alain Ouaknin. De evocatieve woordenstroom die de Meester erop volgen laat, is te lang om hier te citeren. Hij eindigt met de woorden: 'Maar voor nu: ga! Alleen. Ga de wereld ontdekken. Ga! Ik geef je mijn zegen.' En Marc-Alain ging!

Geboren in Parijs als zoon van een sefardische opperrabbin en een asjkenazische moeder werd Ouaknin bruggenbouwer tussen verschillende stromingen. Filosoof. Rabbijn. Psychoanalyticus. Dichter. Kinderboekenschrijver. Liberaal noch orthodox. 'Ik ben een atheïstische rabbijn, God zij dank!', zegt hij over zichzelf. Vijftien jaar geleden schreef rabbijn Tamarah Benima een lovend voorwoord bij 'De Tien Geboden' van Ouaknin (spreek uit: *waknien*). Ditmaal is het Christiane Berkvens-Stevelinck die zich niet langer kon inhouden. Zij schreef een korte maar gloedvolle introductie op het oeuvre van deze *free spirit* en prijst hem aan als 'de joodse gids van deze tijd'. Dat laatste zullen niet alle Joden haar nazeggen. Toch is het een ontwapenend mooi boekje geworden. In negen korte hoofdstukjes laat ze Ouaknin onze denkwereld op

z'n kop zetten. 'Blijf vragen', luidt de titel van het eerste hoofdstukje. Verwonder je over alles en blijf vragen stellen zolang je leeft: *ma-na?* Oftewel: wat is dat? Alleen op sjabbat zwijgen de vragen, dan is het even genoeg geweest (zie Exodus 16:21-30). Maar daarna gaat het weer verder met vragen stellen, want 'vragen is wat van een mens een mens maakt'. Via Talmoed, kabbala en chassidisme snelt de introductie in tomeloze vaart af op het laatste hoofdstukje: 'Zonder humor geen leven'. In de epiloog vat Berkvens haar introductie samen: 'Onophoudelijk vragen stellen, vaststaande ideeën los wrikken, verbanden leggen tussen religie, filosofie, kunst, humor en erotiek: dat alles is kenmerkend voor Ouaknins denken.' Na lezing van het boekje voelde ik me licht in het hoofd, alsof ik een glaasje te veel gedronken had. Maar ach, dat kan op z'n tijd geen kwaad. Het smaakt in elk geval naar méér!

REINIER GOSKER

Christiane Berkvens-Stevelinck, 'Marc-Alain Ouaknin. De joodse gids van deze tijd'. Skandalon, Vught 2015, 104 blz. ISBN 978 94 92183 09 5. Prijs € 13,95.

Tussen hoop en catastrofe

In 'Tussen hoop en catastrofe' gaat het over de moeizame geschiedenis tussen Israël, de Palestijnen en de Arabische wereld. In zijn gebruikelijke heldere stijl verhaalt Klaas A.D. Smelik de situatie vanaf eind negentiende eeuw, de periode van opkomend nationalisme, Herzl en het zionisme en het steeds sterker wordende antisemitisme tot de situatie van halverwege 2013.

Zo kan men nagaan hoe verdeeld en ambivalent men begin twintigste eeuw al tegenover een eigen Joodse staat stond. Smelik, professor Hebreeuws en Joodse Studies aan de Universiteit Gent en directeur van het Ety Hillesum Onderzoekscentrum van de Universiteit Gent, laat zorgvuldig de verschillende kanten zien, zonder zijn eigen preoccupatie te verzwijgen. De verwikkelingen van de Hagana, de Irgun en de Lechi, paramilitaire organisaties en voorlopers van de Israëliëse defensie, komen voorbij, compleet met de gebeurtenissen

in Deir Yassin (het bloedbad in 1948). De vermoedelijke feiten, de beeldvorming en de gevolgen hiervan voor de publieke opinie, alles komt aan bod. Ook leer je de premiers Begin, Sharon en Netanyahu in hun historische context kennen. Als lezer kun je niet anders dan alles bezien vanuit de allerlaatste ontwikkelingen. Zeer aanbevolen.



ANNE MARIJKE SPIJKERBOER

Prof.dr. K.A.D. Smelik, 'Tussen hoop en catastrofe. Tikva of Nakba. Het conflict tussen Israël, de Palestijnen en de Arabische wereld'. Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2014. CIDI-Informatiereeks. 302 blz. ISBN 9789461534088. Prijs: € 18,95.

Colofon InZicht

UITGEVER

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland
Joseph Haydnlaan 2a, 3533 AE Utrecht
Postbus 8504, 3503 RM Utrecht
telefoon (030) 880 18 80
e-mailadres kerkenisrael@protestantsekerk.nl
www.protestantsekerk.nl/kerkenisrael

REDACTIE

Reinier Gosker
Greetje van der Harst-de Leeuw
Beatrice L. Jongkind
Fred Meijnhardt
Rijk Roelofse
Kees Schakel
Anne Marijke Spijkerboer

Hoofdredacteur
Floor Barnhoorn

Eindredacteur
Anja de Zeeuw